

усі громадяни набули конечне пізнання їх громадянських і національних обов'язків та певний ступінь культури інтелектуальної, моральної та фізичної, що його з огляду на сучасні умовини справді вимагало б загальне добро¹.

Хоч Папа Пій XI. признає державі право спомагати та саможостійно діяти в ділянці виховання молоді, то проте застерігається проти виховного та шкільного монополю держави, до якого змагав фашизм у Італії, а тепер змагає націонал-соціалізм у Німеччині (не згадую вже про зовсім звихнений виховний та шкільний монополі у Світах). Він є недовольний та несправедливий, бо фізично чи морально приневолює родини посилати діти до державних (нпр. аконфесійних) шкіл проти зобов'язання їх християнської совісті та нарушує природні права родини.

Католицька наука, як видно з наведених засад, вводить дуалізм влади; вона обом спільнотам, Церкві й державі, — згідно з критерієм слушного розмежування сфери діяльності церковної й державної влади — віддає справи подружжя та родини християн у межах вище опреділених, — бо в них у дивний спосіб сходиться релігійний і світський напрям.

Та треба замітити, що ані Церква, ані держава в своїй опіці та владі над подружжям і родиною, навіть кожна в приналежній собі сфері діяльності, не є необмежена. Подружжя та родина — це установи права Божого; тому й їх основні норми знаходяться в Божому праві позитивному чи природному. Кожна людська влада, церковна чи державна, обмежена цими основними нормами і може в своїй опіці над подружжям і родиною розвивати свою діяльність тільки в межах Божого права, якщо хоче поступати справедливо, якщо своїми законами не хоче витворювати безправства та підривати незмінних, міцних та здорових основ подружжя й родини, даних їм Творцем та спричинити в подружжя й родині, суспільності, народі й державі перевагу права смерті над правом життя, про які вже була вище згадка, та приготувати їм руїну. Основні норми Божого права щодо подружжя це: нпр. єдність та нерозривність подружжя, перепона природного споріднення в прямій лінії, а щодо родини пошана для батьків із боку дітей, провід чоловіка в родині. Норми Божого права є загальні; до людського законодавця належить їх докладніше опреділити та своїми приписами причинитися до того, щоб подружжя й родина були налаштовані згідно з волею Творця якнайгідніше.

Католицька Церква від початку свого існування, — як свідчить про те історія, вислови Отців Церкви, постанови Соборів, вислови Папів, а навіть пам'ятники цивільного давнього законодавства — виконувала опіку та владу над подружжям і родиною християн та нормувала подружжі справи своїми законами, вважаючи своїм почесним і найважливішим обов'язком зберігати в цій своїй діяльності якнайвірніше норми Божого позитивного

¹ А. А. S. XXI, стор. 738.

і природного права та засади Христової науки¹. Маючи все перед очима норми Божого права та засади Христової науки, Католицька Церква в своїй законодапній чи судейській діяльності в подружжх справах була все незалежна від настроїв та пристрастей часу й державної влади, була непохитна супроти володарів в обороні засад Христової науки та норм Божого права в подружжх справах. Щоб не бути голословним, наведу кілька прикладів, в яких норми римського законодавства були незгідні з Божим правом та проти яких Церква гостро виступала аж до остаточної їх зміни: в римським праві батько мав право життя й смерти над дітьми, міг забити свою дочку, що допустилась чужоложства; чоловік міг смертю покарати свою чужоложну жінку; римське право накладало суворі кари на чужоложні жінки, а натомість не назначувало кари на чужоложних чоловіків, немов би тільки жінка була зобовязана до подружжї вірности. Церква в своїм законодавстві обмежує владу чоловіка над жінкою, а батьків над дітьми, називає чоловіка вбивником, хоч би довершив вбивства на основі поваги цивільного права. Проти приписів цивільного права проповідує засаду рівности подругів, а передовсім в kwestії подружжї вірности.²

Коли король Англії Генрик VIII. (1529. р.) просив Папу Климентя VII., щоб розв'язав його законне подружжя з Катериною Арагонською, Папа відкинув прохання, бо законне подружжя, згідне з нормами Божого права — нерозривне; також Папа Пій VII. відмовив прохання Наполеона I. в р. 1805., щоб уневажнити законне подружжя його брата Єроніма з американкою Петерс, що було заключене в церкві і подав за причину, що цього подружжя не може уневажнити не тому, що не має охоти, а тільки тому, що не має влади, бо норм Божого права про нерозривність законного подружжя Папа не міг змінити³. — Вірність Католицької Церкви засадам Христової науки та нормам Божого права була творча й вельми благодатна у розвою та наладнанню здорових, морально чистих та благородних відносин між подругями, в подружжю та родині з великою користю для суспільности, народу та держави, бо здоровя й благородність основної клітини, себто подружжя, промінювало на цілу суспільність, нарід і державу. Тому вже св. Августин (354—430) міг у своїм 153. посланню писати проти закиду, що Христова наука є ворожа державі, такі слова: „Тому нехай ті, що називають Христову науку ворожою для держави, дадуть вояків таких, якими їм поручила бути Христова наука; нехай дадуть таких начальників провінції, таких мужів, таких жінок, таких батьків, таких дітей, таких панів, таких слуг, таких королів, таких суддів, таких врешті урядників державного скарбу, якими їм наказує бути християнська наука, і тоді нехай важуться назвати її воро-

¹ Див. Лев XIII. „Arcanum divinae sapientiae“ 10. II. 1880. § Attamen; Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. стор. 53—82, стор. 106—128, стор. 128—150.

² Див. Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. pag. 126, 127.

³ Див. Ks. Dr. J. Grabowski — op. cit. стор. 148, 149.

жою для держави; що більш, нехай не вагаються признати її за велике спасіння для держави, якщо її послухають¹. Тому й не диво, що влади Церкви над подружжям до часів реформації в XVI. ст. ніхто не оспорював.

Інакше представлялася опіка й влада держави над подружжям християн. Державна влада не тільки не все числилася з церковним правом у справах подружжя та родини, але нерідко нарушувала Боже право позитивне і природне. В тій опіці й владі держави над подружжям і родиною християн можна розрізнити три головні доби:

1) Доба переслідування християнства до медиолянського едикту 313. р.; тоді самотнім домінуючим правом у справах подружжя та родини було римське право, збудоване на поганських засадах, а Церква в подружніх справах християн реципувала норми римського права, що не противилися Божому праву та засадам Христової науки; в тій добі в державному праві не одна норма цивільного права була суперечна з Божим правом, а тим більш із церковним правом, як нпр. — правні норми про розводи. Навіть „*Lex Julia et Papia Poppaea*“ з часів імператора Августа, що довгий час нормувала подружні справи, видана для направи подружого та родинного життя в римській імперії, не знесла розводів, а карала тільки односторонні розводи, переведені без слушних причин, або з вини одного з подругів². Розводи були так поширені в добі поганського цесарства, що Тертуліян в 3. ст. по Христі в творі „*Apologeticus*“ 6 (M. P. L. I, 354) характеризує їх так: „*Repudium iam et votum est quasi matrimonii fructus*“, — або, іншими словами, вийти заміж значило стільки, що розвестися, бо розвід, це звичайний наслідок подружжя.

2) Доба від IV. ст. — XIV. ст. — це доба християнських цесарів та поширення християнства в Європі. Державне право в подружніх справах того часу знаменує сильний вплив засад Христової науки, а слідом за тим і церковного права. В цій добі в державах із християнським населенням домінуючим стає церковне право в подружніх справах і то нераз так далеко, що Церква нормує та розсуджує не тільки справи, що на основі слушного розподілу церковної і державної влади до її компетенції належать, себто справи подружого союзу та його кінцевих наслідків, але також маєткові справи подругів. Доказ на те — Устав Володимира Великого³.

3) Третя доба починається під впливом реформації в XVI. ст. та триває досі. Під впливом лібералістичних течій та проповіданої засади державної всемогутності (омніпотенції), що держава, як початок та джерело всякого права, має мати нічим необмежену владу, намагаються держави виелімінувати владу й права Церкви в подружніх і родинних справах та підчинити подружжя й родину тільки державному праву. Щоправда, з огляду

¹ Див. А. А. S. XXI, 742.

² Див. Ks. Dr. Insadowski, op. cit. ст. 285.

³ Див. Ks. Dr. Grabowski, op. cit. ст. 137.

на сильну й вікову традицію церковного права в подружжях — держави користуються в своєму законодавстві в багатьох випадках матеріальними нормами церковного подружого права, що формально обов'язують як державні закони, але в державне подружжє право вкрадаються постанови незгідні з природним та церковним правом, як нпр. — можливість розводів, та насилують совість католиків, як нпр. обов'язкові цивільні подружжя.

Голяндія вже 1580. р. ввела цивільні шлюби для католиків, в її сліди пішла Австрія за часів Йосифа II. 1793. р., опісля Франція за Наполеона 1803. р. Під теперішню пору є значне число держав із обов'язковим цивільним шлюбом та системою цивільного подружого права в самій Європі, а саме Голяндія, Іспанія, Люксембург, Німеччина, Португалія, Румунія, Світи, Швайцарія, Угорщина, Франція¹.

В цей спосіб у XIX. ст. витворився фактично дуалізм влади, церковної і державної, в подружжях справах, але не цей, що його диктує сама природа подружжя, як вище було сказано, що при ньому обі влади, церковна і державна, нормували та розсуджували тільки деякі приналежні собі матерії подружжя, але інший дуалізм, що при ньому державна влада, не зважаючи на таїнственний характер подружжя християн, присвоювала собі право нормувати та розсуджувати всі подружжє справи християн з великою шкодою для самої установи подружжя, суспільности, народу й держави, нарушуючи в цей спосіб сферу діяльности та права Церкви щодо подружжя християн, як св. Тайни. Витворився стан і тепер існує в державах із обов'язковою цивільною системою подружого права, що католики принезолені подвійно діяти, зберігати подвійне, нераз собі суперечне подружжє право, церковне й цивільне. Церква не могла зрезигнувати зо своєї компетенції, бо не може спроневеритися свому покликанню кермувати справами духової натури, а держава, спираючись на неслухній засаді державної омніпотенції, вважала за необхідне кермувати всіма справами на державній території, отже й подружжями справами християн. Держава не признає церковного права в суспільних відносинах, а слідом за тим і подружжя, згідного з церковними законами, а Церква не може признавати чисто цивільних подруж із огляду на таїнственний характер подружжя християн.

Не треба багато говорити про шкідливі наслідки цього конфлікту двох законодавств у подружжях справах, як для подругів, так для самої установи подружжя, родини, а слідом за тим для суспільности, народу, держави й Церкви. Вистарчить згадати, що він з природною конечністю мусить викликати роздвоєння в сумлінню громадянина католика, так що він не буде зберігати ані одного, ані другого права, ані церковного, ані державного, або тільки під примусом із страху перед карою одне з них збереже. Видима річ, що такий стан не може виробити в громадян поща-

¹ Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 152.

ну для права, таку конечну для розвою спільноти. — Такий стан підриває здорові основи подружжя, надані йому Творцем.

Цивільні подружжя — це із засади негация релігійного елементу в подружжю, а зведені до звичайного цивільного контракту не мають вони тієї тривалости, що релігійні подружжя. Тому й держави з цивільними подружжями фактично впроваджують розводи. Коли італійський уряд в 1852. р., задумуючи видати закон про цивільні шлюби, звернувся до визначного професора берлінського університету, Савінього, протестанта, з проханням, щоб він висказав свій погляд у цій справі, Савіні відповів, що на його погляд цивільне подружжя, це дегенерація подружжя, бо поминає його релігійний елемент, а бере під увагу тільки правні чинники, через що веде зо своєї природи до розводу¹. „А держава — пише о. Грабовський — що дозволяє на розводи, щоб ніби не вязати свободи громадян, тим самим узаконнює полігамію та порушує публичну приличність. Право, що дозволяє на розводи під позором загального добра, фактично робить кривду суспільності, бо ж ставить інтерес одиниці понад загальне добро“². Щоб як слід здати собі справу зо шкідливих наслідків для суспільности й держави з цивільних подруж та нерозлучних від них розводів, вистарчить вказати на подружжя й родинне життя в Совітах, про які до нас доходять тільки скупі, але які нерадісні вісті, на подружжя й родинне життя та моральний стан населення у Франції. Кодекс Наполеона 1803. впровадив був подружі розводи та вже 1816. р. французьке законодавство розводи знесло. В 1884. р. впроваджено знову розводи ніби для рятування родинного життя у Франції від розпучливого положення, в яким воно через цивільні подружжя опинилося. Статистика вказує постійний зріст розводів у Франції перед війною, саме 1884. р. було 1657 розводів, в 1885. р. вже 4123, в кожному наступному році число розводів росте, а в 1913. р. доходить до цифри 16.335³. Розводи мають це до себе, що, раз признані правом, ширяться немов зараза та щораз більше розкладають родинне й суспільне життя, а оконечний їх наслідок — це моральна руїна населення та депопуляція держави, бо в парі з розводами йдуть звичайно й інші боляки подружого та родинного життя, як часті бездітні подружжя та зігнання плоду.

До руїни подружжя, родини, а в дальших наслідках суспільности, народу й держави мусить вести — з льогічною конечністю на основі права смерти, що про нього вже була згадка, — порушення порядку, установленого Божим правом. Таким порушенням щодо нашої проблеми — родина і держава — є всяке відхилення від слушного поділу компетенції Церкви й держави в подружжях і родинних справах, а саме, що подружжя християн як св. Тайна підлягає компетенції Церкви, щодо подружого союзу та його конечних наслідків, а чисто цивільні наслідки подруж-

¹ Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 94. н. 6.

² Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 94, 95.

³ Див. Ludwik Domański, op. cit. ст. 58, 65.

жя підлягають компетенції держави. — Тому й не диво, що великий державний муж Німеччини в XIX. ст. Бісмарк, якого хіба ніхто не посудить у легковаженню престижу держави та державної влади, виступив у своїй мові 15. листопада 1849 р. гостро проти цивільного подружжя й доказував, що законодавець не може легковажити того, що для народу святе, бо він повинен сперти публичне життя на засадах віри та благословенстві релігії ¹.

За слухним поділом компетенції Церкви й держави в справах подружжя та родини промовляє не тільки порядок, установлений Божим Провидінням та пошана для нього, але й добро подружжя й родини, а слідом за тим суспільности, народу й держави. Державна влада своїми законами нормує тільки зовнішні діла людини, але не має сили, як вже вище було наведено за *Biavaschi*, формувати душі людей, душі подругів та членів родини, не має сили вщепити в душу людини всього того, на чому виростають чесноти подруга, члена родини, громадянина, не має сили вщепити в душу людини любови до Бога й до ближнього, дати їй основи надприродного життя, бо не розпоряджає відповідними до цього засобами, що їх має з волі Христа Церква. Тим то, як учить досвід, держава не має сили вдержати перед людськими пристрастями важкої підвалини здорових відносин в подружжю й родині — нерозривности подружжя, — бо її можуть вдержати тільки моральні чинники, що є в силі змінити душу людини, а ними розпоряджає Церква. Крім цього на державне законодавство впливають часто різні суспільні течії та погляди тих, що в даному часі кермують державою. Через це часто бувають радикальні зміни в законодавстві в цій самій державі в різних періодах часу. Суспільні течії й погляди керманців, що беруть нераз верх у державі, не все найліпші та найздоровіші. Змінливість державного подружого права та можливість шкідливих впливів у ньому не можуть вдержати подружжя й родини в такому стані та здоровю, якого вимагає завдання подружжя й родини як основної клітини суспільности, народу й держави.

Від тих хиб і недостач вільне церковне подруже законодавство, що в його основу лягли норми Божого права, що їх носії церковної влади кожночасно вважають за свій святий обов'язок якнайвірніше зберігати.

Д-р Ярослав Гординський

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ.

(Продовження)

Вона не боїться виїхати від імени Радянського Союзу в землі таємничого й жахливого злочинця д-ра Гальванеску, вміє при-

¹) Див. Ks. Dr. J. Grabowski, op. cit. ст. 95.